

Tussen hoofdoek en string

Kees Beekmans

Tussen hoofddoek en string

Marokko, de snelle modernisering
van een Arabisch land

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Dit boek werd mede mogelijk gemaakt door het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten, www.fondsbjp.nl

©2010 Kees Beekmans

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Annette Lavrijsen

Omslagontwerp Bureau Beck

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

Omslagfoto Otto Snoek

Auteursfoto Cees Glastra van Loon

ISBN 978 90 468 0779 8

NUR 686

www.nieuwamsterdam.nl/beekmans

Inhoud

1	Picknicken tijdens de ramadan	7
2	De paradox van de modernisering	30
3	Het individu staat op	41
4	De modernisering van de Koran	46
5	Waar islamisten zich zoal druk om maken	52
6	De modernisering van de familiewet: 'bijna-gelijke' rechten voor vrouwen	61
7	Fluiten, toeteren, betasten	76
8	Seks en de moderne vrouw	85
9	De onttroning van de Marokkaanse man	93
10	Coming-out in Marokko	104
11	Een vrije pers?	128
12	Wegbereider van een 'vrije' pers	148
13	De Marokkaanse 'democratie'	167
14	Aanvoerder der gelovigen	177
15	Welke middenklasse?	199
16	Postmodern theater	208
17	Arabisering en islamisering van het onderwijs	218
	Tot besluit	226
	Verantwoording	229
	Register	230

Picknicken tijdens de ramadan

In een ander land gelden andere regels en andere gewoonten. Sommige daarvan liggen aan de oppervlakte en zullen een buitenlander onmiddellijk opvallen. Andere zijn beter verborgen en laten zich met moeite ontdekken, soms pas na jaren. Maar er is ook nog een derde categorie, en dat zijn de regels en gewoonten die er níét gelden.

Zo is er in Marokko geen regel die zegt dat het onbehoorlijk is om vrouwen op straat lastig te vallen. Mannen doen dat dan ook naar hartenlust, iets wat zich eenvoudig laat vaststellen. Ik ken Marokkaanse vrouwen die beweren dat ze niet alleen op straat kunnen lopen, en die zelfs voor de kortste afstanden een taxi nemen.

De 22-jarige Nederlands-Marokkaanse Touria, geboren en getogen in Amsterdam, was een paar maanden in Rabat om haar Arabisch bij te spijkeren. Ze begreep niet dat mannen haar op straat maar bleven aanspreken. Ze droeg toch een hoofddoek? Dan was het toch duidelijk dat ze ‘serieus’ was, en dus nooit op dat soort praatjes zou ingaan?

Hier toont Touria zich op en top Nederlands, westers, on-Marokkaans. Haar redenering ‘maar ik draag toch een hoofddoek’ verraadt dat ze zich houdt aan de regel, al dan niet bewust, dat je consequent moet zijn. Voor Touria is het ‘of... of...’, niet ‘en... en...’. Een vrouw kan niet én een hoofddoek dragen én zich op straat door vreemde mannen laten aanspreken. De ene identiteit, kuis, sluit de andere, losbandig, uit.

De Marokkaan denkt anders. Identiteit is voor hem of haar

flou, zoals de Fransen zeggen, iets vaags en flexibels, afhankelijk van omstandigheden. Tegenstellingen die zich voor de Nederlander moeilijk in één persoon laten verenigen, gaan voor de Marokkaan probleemloos samen. Die zal er bijvoorbeeld niet van opkijken als een politieman hem twintig dirham uit de zak klopt voor een verkeersovertreding die hij nooit heeft begaan, en dus tegelijkertijd een dief blijkt te zijn. Sterker, de Marokkaan verwacht niet anders. Dat het meisje met die hoofddoek eveneens vróúw is, ook dat heeft de ervaring hem geleerd.

In wel meer opzichten staat de Nederlandse mentaliteit, of de manier van de dingen beschouwen, diametraal tegenover de Marokkaanse. Zo gaat de Marokkaan ervan uit dat de ander in principe een oplichter is, een bedrieger, een *kwelleb*, zoals men dat hier noemt. Tenminste, zolang het tegendeel niet is bewezen. Als Touria een hoofddoek draagt, doet ze dat alleen maar, denkt de Marokkaan, om een bepaald imago uit te stralen. Het hoeft verder niet veel te betekenen. De Marokkaan sluit de mogelijkheid niet uit dat Touria wel degelijk 'serieus' zou kunnen zijn, maar zekerheid hierover heeft hij pas nadat Touria is 'getest'. Ook dat is weer typisch Marokkaans: anderen op de proef willen stellen.

In Nederland, of in het Westen, geven we de ander doorgaans het voordeel van de twijfel. We gaan uit van de goedheid van de mens, tenminste, dat vinden we zelf. We voelen ons dan ook bedrogen als die ander zich later tot *kwelleb* blijkt te ontpoppen. We hebben zelfs de neiging het Touria kwalijk te nemen als ze een hoofddoek zou dragen zónder diep religieus te zijn. 'Ze neemt de boel in de maling!' Het is al vaker gezegd, en het is waar: de Nederlander is zeer moralistisch.

Een andere cultuur, andere regels. Culturen zijn net talen, die zich laten regeren door een verborgen grammatica. Dingen die in de ene taal kunnen, kunnen niet in de andere, daar moet het anders. Het is nobel dat Nederlanders van zichzelf denken dat ze de mens die ze niet kennen níét a priori voor een *kwelleb*

houden. Maar voor de Marokkaanse blik – zo wantrouwend en achterdochtig – valt ook wat te zeggen. Mensen zijn immers niet consequent. Ze liegen en bedriegen. En wie is uit steen gehouwen? Het schokt de Nederlander dat de Amsterdamse wethouder ook een hoerenloper blijkt te zijn. De Marokkaan haalt er zijn schouders over op.

Toch wil ik niet beweren dat de Marokkaan realistischer is dan de Nederlander. Hij gelooft domweg in een andere fictie. Cultuur is de verzameling mythes waarin een samenleving toevallig gelooft.

Als die samenleving verandert, veranderen de mythes. Ze botsen op elkaar en de ene wint het van de andere, of verliest het, of, een derde mogelijkheid, ze blijven naast elkaar bestaan.

Dat is het onderwerp van dit boek: de moderniteit – om dat woord maar te gebruiken – die botst op de traditie. Het is interessant om het hedendaagse Marokko in het licht van die botsing te zien. Waar zien we de moderniteit verschijnen, en waar zien we de traditie zich daartegen verzetten? Waar lijkt de een het te winnen en waar – vooralsnog – de ander? We kijken dus naar conflicten, incidenten, die veelzeggend zijn.

Laten we beginnen met, traditioneel, het heiligste der heiligen in dit islamitische land: de ramadan. Want daar werd vorig jaar, september 2009, een frontale aanval op gedaan.

In Marokko zijn veel zaken vaak net iets ingewikkelder dan op het eerste gezicht lijkt. Hoe vreemd het misschien klinkt, er is hier géén regel die het de moslim verbiedt te eten tijdens de ramadan. Er is daarentegen wél een regel – een wet zelfs – die zegt dat áls je eet tijdens de ramadan, je dat niet van de daken schreeuwt. Het is typisch Marokkaans. Er zijn honderdduizenden Marokkanen die tijdens de ramadan eten, de ‘ramadanvreters’, maar ze doen dat niet in het openbaar. Ze doen dat thuis, in het verborgene. Ze zorgen ervoor dat de burens het niet zien.

De Nederlander, die vindt dat je consequent moet zijn, heeft

de neiging dit stiekeme gedoe hypocriet te vinden. Ik heb sommige van deze ramadanvreters – ik ken er heel wat – weleens gevraagd: waarom kom je er niet voor uit dat je niet vast? Meestal kreeg ik dan als antwoord: uit respect voor de omgeving, voor degenen die wel vasten. Anderen zeiden: omdat we geen problemen willen.

En inderdaad, openlijk eten of drinken tijdens de ramadan is vragen om problemen. Elk jaar tijdens de ramadan kom je in Marokkaanse kranten koppen tegen als de volgende: *MAN GE-MOLESTEERD IN FÈS*. Uit het bericht blijkt vervolgens dat het hier een onvoorzichtige ramadanvreter betreft, die van omstanders een pak slaag heeft gekregen. In Fès was het een 50-jarige ambtenaar, die midden op straat een slok water had gedronken. De omstanders meenden echter, zoals ze later tegenover de politie zouden verklaren, dat de man het best nog even vol had kunnen houden. Hij was volgens hen ‘nog lang niet aan het eind van zijn Latijn’. De afgeranselde ramadanvreter werd bij het politiebureau afgeleverd, en daar door ijverige dienders ook maar meteen opgesloten. Pas uren later kwam hij weer vrij: familieleden hadden de politie inmiddels een medische verklaring kunnen tonen waaruit bleek dat de man suikerziekte had. Zieken zijn vrijgesteld van de verplichting te vasten.

Dit incident doet ons beter begrijpen hoe diep de Marokkaanse aversie tegen ramadanvreters zit. Een *oekèl rem'daan* is niet zomaar een slappeling die het vasten niet langer volhoudt, iemand voor wie je hooguit minachting kunt voelen. Het is veel erger. Een ramadanvreter is een ketter, iemand die zich buiten de gemeenschap plaatst, een provocateur die de heilige waarden van die gemeenschap met voeten treedt, ja, bespot. Een ramadanvreter ondermijnt de sociale orde.

Zineb al Rhazoui zegt het zo: ‘Een *oekèl rem'daan* is voor veel Marokkanen niemand minder dan de duivel in eigen persoon.’ En Zineb kan het weten. Want op zondag 13 september 2009, een week voor het einde van de vastenmaand, besloot deze 27-jarige Marokkaanse die duivel willens en wetens te incarneren.

Zo op het oog heeft Zineb alles van de jonge, elegante Parisienne. Maar achter die verfijning gaat een strijdlustige, temperamentvolle vrouw schuil. Als dochter van een Franse moeder en een Marokkaanse vader groeide ze op in Marokko, maar volgde haar studie in Parijs, iets als 'sociologie van de religie'. Ze gaf twee jaar les aan de Université Française d'Égypte, niet ver van Caïro. In 2007 keerde ze terug naar Marokko, waar ze als journaliste voor het onafhankelijke Franstalige *Le Journal Hebdomadaire* ging werken, een van de toonaangevende weekbladen van het land. Ze deed onder meer verslag van de Israëlische bombardementen op Gaza in januari 2009 – als de meeste van haar landgenoten is ze solidair met de Palestijnen.

Zineb is volmaakt drietalig, spreekt vlekkeloos Marokkaans-Arabisch, Modern Standaard Arabisch en Frans. Haar Frans, de taal waarin ik met haar spreek, klinkt licht geaffecteerd, waaruit je zou kunnen afleiden dat Zineb een elitaire jonge vrouw is, die er om die reden meer westerse normen op nahoudt dan de meeste Marokkanen. Sommige populistische kranten zullen haar dat ook verwijten, na die zondag de dertiende. Maar zelf beweert Zineb dat haar familie niet rijk genoeg is om tot de elite te behoren: 'Ik heb nooit op dure privéscholen gezeten.' Toch behoor je in Marokko wel degelijk tot een bevoorrechte klasse als je behalve een Marokkaans ook een Frans paspoort hebt en in Parijs kan gaan studeren.

Zineb doet allesbehalve volks aan. Ik spreek haar in Casablanca, waar ze een stijlvol appartement uit de koloniale tijd bewoont: grote ramen en hoge plafonds in ruime kamers. 'Het is van een vriend, ik mag hier voorlopig wonen. Ik zou zelf de huur van zo'n appartement nooit kunnen betalen.' Sinds de ramadanaffaire zijn ruim twee maanden verstreken. Ik heb de zaak met aandacht gevolgd, en nu het stof weer is neergedaald blik ik er graag samen met Zineb op terug. Ik ben ook nieuwsgierig naar de hoofdrolspeelster. Wie is die vrouw die zo veel reactie heeft losgemaakt? Die deed – of preciezer: wilde doen – wat vóór haar in Marokko niemand ooit eerder had gedaan: de vasten demon-

stratief verbreken, en plein publique, bij vol daglicht.

Zineb, strijdlustig: 'Ik heb nooit meegedaan aan de ramadan, zal het nooit doen en zal ook nooit accepteren dat men mij verplicht eraan mee te doen of zelfs maar de schijn op te houden dát ik eraan meedoe. Als dat reden is om mij in de gevangenis te gooien, dan moet dat maar, maar zelfs daar zal ik niet vasten.'

Zineb heeft principes. Ze weigert te worden gedwongen stiekem te eten. En dus kondigde ze op Facebook aan dat ze op die bewuste zondag 13 september, in de derde week van de vastenmaand, in een bos aan de rand van de stad Mohammedia – tussen Casablanca en Rabat – ging picknicken, met een kleine groep gelijkgestemden. Ze nodigde iedereen uit daaraan mee te doen. Zo creëerde ze de affaire die in 2009 een kleine schokgolf teweegbracht in Marokko.

Picknicken in een bos tijdens de vastenmaand zou de eerste actie worden van MALI, de door Zineb en haar 34-jarige vriendin Ibtissam Lachgar, kinderpsycholoog, opgerichte Mouvement Alternatif des Libertés Individuelles. 'We hebben het *mouvement* genoemd, beweging, omdat we geen organisatie zijn,' legt Zineb in haar appartement in Casablanca uit. 'We zijn een groepje jonge mensen dat samen bespreekt of we aan het een of ander niet eens wat moeten doen. We hebben geen budget, geen organogram, geen leider, niets. MALI is feitelijk niet meer dan een Facebookpagina.'

Zineb mag dan vinden dat er geen leider is, zij is het die doorgaans optreedt als woordvoerster van MALI. Die het niet moe wordt uit te leggen dat MALI opkomt voor dingen die voor de meeste westerlingen inmiddels heel normaal zijn, zoals het recht van ieder individu op een eigen leven, gebaseerd op persoonlijke keuzes. De meeste Nederlanders bepalen inmiddels zelf of ze al dan niet naar de kerk gaan op zondag, en of ze zich katholiek willen noemen of protestant, of helemaal niets – in Marokko ligt dat nog anders. In dit islamitische land is niet alleen iedere

baby die uit islamitische ouders wordt geboren automatisch ook moslim, maar word je ook geacht dat daadwerkelijk te zijn.

Dat betekent dat als je géén praktiserende moslim bent – en die Marokkanen zijn er genoeg, zoals Zineb – je dat beter niet kunt laten merken. Je losmaken van de groep, demonstratief níet meedoen met de dominante meerderheid is in Marokko nog altijd ongewoon. Zineb: ‘De individuele vrijheid van Marokkanen wordt dagelijks geweld aangedaan, in het klein en in het groot. Daar wilden we wat aan doen, en de ramadan bood ons de gelegenheid bij uitstek want, en het spijt me voor moslims dat te moeten zeggen, dat is in Marokko een maand van een soort totaalfascisme. Je mag niks meer: overdag niet eten, ’s avonds geen glas wijn drinken, en als je als vrouw met blote schouders de deur uit loopt, voelen mannen die je niet eens kent zich gerechtigd naar je te schreeuwen dat je iets aan moet trekken. Doe je make-up of parfum op, dan word je eveneens voor hoer uitgemeakt. Mensen lopen tijdens de ramadan werkelijk het risico op straat te worden gelyncht als ze het wagen een stuk brood te eten.’

Tegen dat ‘totaalfascisme’ wilde MALI op speelse wijze protesteren, met een picknick. Zineb lacht. ‘Je zou het de coming-out van de ramadanvreters kunnen noemen.’

Het is moeilijk te zeggen hoeveel er daarvan precies zijn in Marokko, juist omdat zovelen er niet openlijk voor uitkomen. Zineb: ‘Er zijn ontzettend veel ramadanvreters. Maar wat doet het ertoe of het er tien zijn of tien miljoen? Feit is dat we bestaan, en het recht hebben te bestaan.’ Niet toevallig betekent ‘mali?’ in het Marokkaans-Arabisch: Wat is er (mis) met mij? Wat verwijt je mij?

Nu wilde MALI met de picknick niet alleen protesteren tegen sociale dwang: moeten meedoen met de dominante meerderheid, moeten vasten. De actievoerders hadden óók artikel 222 van het Wetboek van Strafrecht op het oog, dat stelt dat zij die ‘notoir bekendstaan als behorend tot de islamitische religie’ en die de vasten ‘ostentatief’ in het openbaar verbreken, daarvoor

zes maanden gevangenisstraf kunnen krijgen. Dit wetsartikel achtte MALI in strijd met het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, dat door Marokko is geratificeerd, en dat in artikel 18 eenieder het recht verleent op ‘vrijheid van denken, geweten en godsdienst’.

Daarmee werd de voorgenomen ‘symbolische picknick’ ook een betoging met een politiek doel: het schrappen van artikel 222. Zineb, met verontwaardiging in haar stem: ‘Wat betekent dat eigenlijk: “notoir bekendstaan als behorend tot de islamitische religie”? Betekent het dat als je blond haar hebt en blauwe ogen, je niks in de weg wordt gelegd, maar dat als je toevallig een Arabische kop hebt, zoals ik, je buiten geen sandwich mag eten?’

Op maandag 23 augustus 2009, aan het begin van de ramadan, creëren Zineb al Rhazoui en haar vriendin Ibtissam Lachgar de Facebookpagina ‘MALI’. Daar leggen ze uit dat ze zich met ludieke acties die liefst enig rumoer veroorzaken, die het karakter zullen hebben van een soort burgerlijke ongehoorzaamheid, hard willen maken voor een aantal individuele vrijheden. Een eerste actie, die zich richt op de vrijheid van geloof, dringt zich tijdens de vastenmaand natuurlijkerwijs op, en al een dag later, op dinsdag 24 augustus, kondigen Zineb en Ibtissam op Facebook een *pique-nique symbolique* aan, in een bos aan de rand van Mohammedia. Iedereen is welkom, ook degenen die wél vasten maar tegelijk vinden dat iedereen de vrijheid moet hebben dit voor zichzelf te beslissen. Verzamelen zondagmiddag om één uur op het station van Mohammedia.

Met opzet kiezen Zineb en Ibtissam een relatief geïsoleerde plek, niet alleen omdat ze donders goed weten hoe gevoelig de zaak ligt, maar ook omdat ze zich juridisch wat speelruimte willen verschaffen. Artikel 222 spreekt immers van ‘de vasten ostentatief verbreken’. Wel, hoe ostentatief is het nog als je dat aan de rand van een stil bos doet? De wet verbiedt het uitdrukkelijk niet om thuis te eten, verborgen voor de blikken van omstanders.

Het duurt niet lang voordat de eerste reacties binnenstromen en er op Facebook een discussie ontstaat. Die wordt minder wellevend naarmate de bewuste zondag de dertiende dichterbij komt; beledigingen en bedreigingen steken de kop op. Ná die zondag, met alle publiciteit die de actie blijkt te genereren, zal het nog veel erger worden: buiten de talloze steunbetuigingen die de MALI-leden ook krijgen, worden ze overstelpt door religieuze vervloekingen en doodsbedreigingen als: ‘We weten hoe jullie eruitzien. We snijden jullie de keel door.’ Op Facebook schieten de anti-MALI-groepen als paddenstoelen uit de grond.

‘Vóór de picknick,’ vertelt Zineb, ‘hebben we ons natuurlijk wel afgevraagd wat er zou kunnen gebeuren. We zagen drie mogelijkheden. Ten eerste: er gebeurt helemaal niets. We picknicken en praten wat met elkaar, nemen daar foto’s van en zetten die op Facebook. En we schrijven erbij dat een groep jonge mensen op deze manier tijdens de ramadan heeft geprotesteerd tegen artikel 222, voilà. Tweede mogelijkheid: we worden aangevallen door islamisten, wat ook prima zou zijn, want dat zou het fascisme van de ramadan alleen maar onderstrepen. Mensen die zoiets onschuldigs doen als in een bos picknicken, worden gelyncht door islamisten, zo’n bericht zou onze zaak meer legitimiteit verschaffen. Ten slotte was er de mogelijkheid dat we zouden worden gearresteerd omdat we de wet overtraden.

Ook daar hadden we ons op voorbereid, we waren bereid ons te laten opsluiten, want dat zou ons goed uitkomen. Daarmee zouden we laten zien dat je in Marokko al achter de tralies verdwijnt als je een broodje eet. Trouwens, in werkelijkheid overkomt dat jaarlijks tientallen mensen, terwijl Marokko zich in het buitenland zo graag profileert als zijnde tolerant. We zouden de grenzen van die tolerantie hebben aangetoond. Waar we geen rekening mee hielden was dat we nooit de mogelijkheid zouden krijgen überhaupt een sandwich naar binnen te werken.’

Die zondag de dertiende blijkt zich om twaalf uur ’s middags al een indrukwekkende politiemacht op en rond het station van